

The University of Tehran Press

New Strategies for Asset Recovery from Corruption in International Law: Capacities and Barriers to Implementation in Iran

Seyed Mostafa Kazerooni¹ | Ahmad Momeni Rad²

1. Corresponding Author; Ph.D. In International Law, Department of Public Law, Law and Political Sciences Faculty, Tehran University, Tehran, Iran. Email: mostafakazeroni@yahoo.com
2. Associate Professor, Department of Public Law, Law and Political Sciences Faculty, Tehran University, Tehran, Iran. Email: momenirad@ut.ac.ir

Article Info	Abstract
Article Type: Research Article	The recovery of assets derived from corruption crimes plays a decisive role in preventing corruption offenses. However, traditional or direct asset recovery, which is based on formal cooperation between states, has become practically unsuccessful due to the rapid transfer of corrupt criminal assets from one country to others and the complexity of accessing criminals when they flee. This situation has shifted the focus of judicial, law enforcement, and intelligence agencies towards informal asset recovery, which is based on principles of speed, efficiency, and reliability. Alongside informal recovery, indirect recovery is also considered a new strategy in the field of asset recovery. The main question of this research is what capacities and barriers exist in international law regarding the identification of new strategies for the recovery of assets derived from corruption crimes for the Islamic Republic of Iran. The findings of this research indicate that, firstly, given the rapid transfer of corrupt criminal assets from one jurisdiction to another, the new international legal system has focused on informal mechanisms for recovering assets derived from corruption crimes, such as STAR, IML, etc. Currently, Iran is only a member of one of these mechanisms, and the legal status of this type of cooperation with these frameworks remains undefined. Secondly, attention to the indirect recovery of assets should occur alongside direct recovery, and in this context, some formal mechanisms for asset recovery, such as confiscation without a criminal conviction or administrative confiscation accepted in the Merida Convention, have not been recognized in Iran's legal system.
Pages: 2269-2290	
Received: 2020/10/11	
Received in Revised form: 2021/11/20	
Accepted: 2021/12/26	
Published online: 2024/12/21	
Keywords: <i>indirect return of assets, confiscation without criminal conviction, informal network, international judicial assistance, assets due to corruption.</i>	
How To Cite	Kazerooni, Seyed Mostafa; Momeni Rad, Ahmad (2025). New strategies for the Asset Recovery resulting from corruption offenses in international law and their capacities and barriers to use in Iran. <i>Public Law Studies Quarterly</i> , 54 (4), 2269-2290. DOI: https://doi.com/10.22059/JPLSQ.2021.304302.2463
DOI	10.22059/JPLSQ.2021.304302.2463
Publisher	The University of Tehran Press.

راهبردهای جدید در زمینه استرداد دارایی‌های ناشی از فساد در حقوق بین‌الملل؛ ظرفیت‌ها و موانع بهره‌مندی در ایران

سیدمصطفی کازرونی^۱ | احمد مومنی راد^۲

۱. نویسنده مسئول؛ دانش‌آموخته مقطع دکتری حقوق بین‌الملل، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: mostafakazeroni@yahoo.com

۲. دانشیار، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: momenirad@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی صفحات: ۲۲۶۹-۲۲۹۰ تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۳/۲۴ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۰/۰۸/۲۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۰/۰۵ تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۳/۱۰/۰۱ کلیدواژه‌ها: استرداد غیرمستقیم دارایی، دارایی‌های ناشی از فساد، شبکه غیررسمی، مصادره بدون محکومیت کیفری، معاضدت قضایی بین‌المللی.	استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد نقش تعیین‌کننده‌ای در پیشگیری از جرائم فساد ایفا می‌کند. با این حال، استرداد مستقیم یا سنتی دارایی‌ها که مبتنی بر همکاری‌های رسمی میان دولت‌ها در زمینه مذکور است، امروزه با توجه به انتقال سریع دارایی‌های مجرمانه فساد از کشور به کشورهای دیگر و پیچیدگی دسترسی به مجرمان آنها زمانی که از کشور فرار می‌کنند، عملاً ناموفق بوده است و همین امر تمرکز دستگاه‌های قضایی، انتظامی و اطلاعاتی کشورها را بر استرداد غیررسمی دارایی‌ها که مبتنی بر اصول سرعت، کارایی، اطمینان و... است، قرار داده است. در کنار استرداد غیررسمی، استرداد غیرمستقیم نیز یکی دیگر از راهبردهای جدید در حوزه استرداد دارایی‌ها تلقی می‌شود. در هر حال، سؤال اصلی در تحقیق حاضر آن است که چه ظرفیت‌ها و موانعی در نظام حقوق بین‌الملل در زمینه شناسایی راهبردهای جدید استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد برای جمهوری اسلامی ایران وجود دارد؟ نتیجه تحقیق حاضر بدین صورت است اولاً نظر به سرعت انتقال دارایی‌های مجرمانه فساد از یک حوزه قضایی به حوزه‌های قضایی دیگر، در نظام حقوقی بین‌المللی جدید، توجه به سازوکارهای غیررسمی استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد از جمله استار، ایمولین و ... معطوف شده است که در نظام حقوقی ایران امروزه صرفاً در یکی از آنها یعنی ارین عضویت پیدا شده و همچنان جایگاه قانونی این نوع همکاری با این سازوکارها مشخص نشده است؛ ثانیاً توجه به استرداد غیرمستقیم دارایی‌ها باید همراه با استرداد مستقیم صورت پذیرد و در همین زمینه، برخی از سازوکارهای رسمی استرداد دارایی‌ها مانند مصادره بدون محکومیت کیفری یا مصادره اداری که در کنوانسیون مریدا پذیرفته شده، در نظام حقوقی ایران به رسمیت شناخته نشده است.
استناد	کازرونی، سیدمصطفی؛ مومنی راد، احمد (۱۴۰۳). راهبردهای جدید در زمینه استرداد دارایی‌های ناشی از فساد در حقوق بین‌الملل؛ ظرفیت‌ها و موانع بهره‌مندی در ایران. <i>مطالعات حقوق عمومی</i> ، ۵۴ (۴)، ۲۲۶۹-۲۲۹۰.
DOI	DOI: https://doi.com/10.22059/JPLSQ.2021.304302.2463
ناشر	مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه

استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد به واسطه گرفتن انگیزه مالی از مرتکبان جرائم مزبور ابزار مهمی در زمینه پیشگیری از ارتکاب جرائم فساد تلقی می‌شود (Holder, 2013: 34). استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد می‌تواند شامل روش‌های مختلفی از جمله اجرای مستقیم احکام قضایی مرتبط با توقیف و مصادره دارایی‌های ناشی از جرائم فساد از سوی محاکم قضایی یک دولت دیگر^۱، مصادره دارایی‌ها بر مبنای آرای غیر محکومیت جزایی به‌ویژه در موارد فرار، فوت یا فقدان مرتکب جرائم فساد^۲، دعاوی حقوقی که از سوی دولت عضو دیگر آغاز شده و این امکان را ایجاد می‌کند که طرفی به‌عنوان خواهان درخواست استرداد عواید ناشی از جرم کند^۳، دستورهای قضایی نسبت به جبران خسارت و پرداخت غرامت به دولت دیگر و شناسایی دعاوی دولت دیگر به‌عنوان دارنده منافع مشروع نسبت به دارایی‌های ناشی از جرائم فساد^۴.

در هر صورت، تمامی این انواع استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد را می‌توان در دو دسته مستقیم و غیرمستقیم قرار داد.

استرداد دارایی‌ها که در روش سنتی آن صرفاً باید با محکومیت کیفری مجرم همراه بود، امروزه کارایی چندانی ندارد و در نظام‌های حقوقی پیشرفته، روش‌های جدید استرداد دارایی همچون استرداد غیرمستقیم دارایی‌ها استعمال می‌شود (Cubbage & Brooks, 2016: 13).

به‌طور کلی، استرداد دارایی‌ها از منظر فنی به چهار مرحله ردیابی و جمع‌آوری شواهد^۵، توقیف دارایی‌ها^۶، مصادره دارایی‌ها^۷ و عودت دارایی‌ها^۸ تقسیم می‌شود. دارایی، به معنای «تمامی دارایی‌ها اعم از دارایی‌هایی که حق مکتسبه نسبت بدان‌ها وجود دارد یا در آینده نسبت به آن‌ها به‌وجود خواهد آمد^۹ شامل: الف) هر سند قانونی که دلالت بر مالکیت یا منفعتی نسبت به یک مال غیرمنقول می‌نماید؛ ب) هرگونه منفعت یا انتفاعی نسبت به یک مال غیرمنقول؛ ج) در زمینه یک مال منقول، هرگونه حقی از جمله حق مالکیت» (Civil Law 2007 (Jersey) (Asset Recovery (International Cooperation)).

1. United Nations Convention against Corruption (UNCAC), art. 54(1)(a) and 54(2)(a)

2. UNCAC, art. 54(1)(c)

3. UNCAC, art. 53

4. UNCAC, art. 53(b) and (c)

5. Tracing and Gathering of Evidence

6. Freezing of Assets

7. Confiscation of Assets

8. Asset Recovery

۹. منظور از حقی که در آینده به‌وجود می‌آید حقی است که بی‌شک به‌وجود می‌آید، از جمله منافع ممکن‌الحصول که در نظام حقوقی ایران نیز مورد توجه است، بنابراین این امر هیچ تعارضی با منجز بودن حق ندارد، چراکه حق‌هایی در این حالت موردنظرند که بی‌گمان به‌وجود می‌آیند.

در این مقاله که به روش توصیفی-تحلیلی صورت گرفته است، ابتدا به سنجش راهبردهای جدید در زمینه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد در نظام حقوقی بین‌المللی یعنی استرداد غیرمستقیم و استرداد غیررسمی پرداخته می‌شود، در ادامه به التزامات راهبردهای جدید استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد اشاره می‌شود. در انتها به ظرفیت‌ها و موانع شناسایی راهبردهای جدید استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد در حقوق بین‌الملل برای جمهوری اسلامی ایران پرداخته می‌شود.

۲. راهبردهای جدید در حوزه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد اداری در نظام

حقوقی بین‌المللی

ایده ایجاد یک نظام همکاری چندجانبه برای استرداد و بازگرداندن دارایی‌هایی که از جرم ناشی می‌شوند، علی‌رغم این واقعیت که این واقعه از تأثیرات شگرف اقتصادی و اجتماعی برخوردار است، یک ایده کاملاً جدید است، به ویژه در ارتباط با کشورهای در حال توسعه^۱، صندوق بین‌المللی پول تخمین زده است که پولی که از فعالیت‌های مجرمانه هر ساله از کشورهای مبدأ بیرون می‌رود، حدود ۳ تا ۵ درصد تولید ناخالص داخلی آنها را تشکیل می‌دهد که این امر مبلغی بین ۶۰۰ تا ۱٫۸۰۰ میلیون دلار می‌شود (Ad Hoc Committee for the Negotiation of a Convention Against Corruption, Global Study on the Transfer of Funds of Illicit Origin, especially Funds Derived from Acts of Corruption, 4th Session, Agenda Item 3, Doc. A/AC.261/12, November 2002, p. 3). علاوه بر این، برخی قضایا نشان می‌دهند که نه تنها استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد، یک امر مهم است، بلکه برای کشورها نیز سخت و دشوار است تا این دارایی‌ها را از منابع نامشروع و غیرقانونی عودت دهند. در بین این موارد می‌توان به نمونه‌های عینی دیکتاتور سابق کنگو، موبوتو^۲، مارکوس^۳ در فیلیپین^۱ اشاره کرد.

۱. برای نمونه بر مبنای اعلامیه نیانگا در خصوص استرداد و بازگرداندن دارایی‌های آفریقایی (The Nyanga Declaration on the Recovery and Repartition of the African Wealth)، «پیش‌بینی می‌شود که حدود ۲۰ تا ۴۰ میلیارد دلار در طول دهه‌ها از برخی از فقیرترین کشورهای جهان به‌طور غیرقانونی آمده و به‌صورت فسادآمیز تصاحب شده است که بسیاری از آنها در قالب پول نقد، اوراق بهادار، املاک و سایر دارایی‌ها بوده است»، اعلامیه نیانگا در ۴ مارس ۲۰۰۱ از سوی نمایندگان کشورهای کامرون، اتیوپی، غنا، مالاوی، نیجریه، آفریقای جنوبی، اوگاندا، زامبیا، زیمبابوه در بوتسوانا امضا شد.

۲. موبوتو سسو سکو، دیکتاتور سابق که پس از سقوط دولتش، از سال ۱۹۹۷ میلادی دارایی‌هایش در خارج از کنگو به‌ویژه در سوئیس توقیف شد، با این حال، در آخرین تحولات در این زمینه، با اینکه مبلغ معادل ۶/۶۸ میلیون دلار در بانک‌های سوئیسی موجود بود و این مبلغ از طریق فعالیت‌های مجرمانه از جمله فساد اداری به این بانک‌ها منتقل شده بود و به دولت کنگو اختصاص داشت؛ اما بانک سوئیسی درصدد بازگرداندن آن به خانواده موبوتو بود نه دولت کنگو، برای اطلاعات بیشتر ر.ک:

<https://www.swissinfo.ch/eng/lawyer-warns-against-returning-mobutu-assets/7365572>

3. Fernando Marcos

توسعه روش‌های مختلف نقل و انتقال عواید مجرمانه از کشورهای مبدأ به سایر کشورها در طول دو دهه گذشته موجب شده است که دولت‌ها در راهبردهای خود در زمینه نحوه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد نیز به گزینه‌های جدید در این زمینه بیندیشند و در این مسیر، روش استرداد غیرمستقیم دارایی‌ها در کنار روش مستقیم استرداد معرفی شده است که در ادامه بدان پرداخته می‌شود.

۱،۲. راهبرد استرداد غیرمستقیم

یکی از راهبردهای اصلی جدید در زمینه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد، راهبرد استرداد غیرمستقیم است، توضیح آنکه استرداد مستقیم که بر اساس ماده ۵۳ کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با جرائم فساد صورت می‌پذیرد، مبتنی بر طرح دعوای مدنی زیان‌دیده از جرم به صورت مستقیم در محاکم خارجی است (Ivory, 2014: 370). این استرداد دارایی‌ها تنها در صورتی انجام می‌پذیرد که قانون مقرر دادگاه به دادگاه یا مقام صلاحیت‌دار اجازه دهد تا صلاحیت مرجع قضایی خارجی را در خصوص دعوای مصادره و استرداد به رسمیت بشناسد. این امر در وضعیتی است که شخص در مظان اتهام خواه شخص حقیقی یا حقوقی در کشور محل وقوع دارایی‌ها، اقامت داشته یا در آن به ثبت رسیده باشد یا در صورتی که بخشی از مراحل ارتکاب جرائم فساد مندرج در کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با فساد در این کشورها ارتکاب یافته باشد. البته استرداد مستقیم دارایی‌ها با مصادره بدون محکومیت کیفری متفاوت است، چراکه در این نوع استرداد، ابتدائاً محکومیت کیفری صورت می‌پذیرد و سپس یا همزمان با محکومیت کیفری، درخواست استرداد دارایی‌ها صورت می‌پذیرد، این در حالی است که در مصادره بدون محکومیت کیفری اگرچه حتی ممکن است همزمان با رسیدگی کیفری صورت پذیرد، اما هیچ ضرورتی به محکومیت کیفری مجرم وجود ندارد؛ ثانیاً در استرداد مستقیم دارایی، ادله کافی در زمینه محکومیت کیفری مجرم وجود دارد، اما در مصادره بدون محکومیت کیفری به طور معمول این ادله وجود ندارد.

استرداد مستقیم دارایی‌ها همچنین می‌تواند به صورت داوطلبانه صورت پذیرد که به موجب توافقات شفاهی است که از طریق آن، متهم با بازگرداندن داوطلبانه دارایی‌هایی که در قلمرو سرزمینی دادگاهی

۱. فرناندو مارکوس، دیکتاتور فاسد سابق فیلیپین بود که به دنبال بحران‌های دهه ۸۰ میلادی فیلیپین، از این کشور فرار کرده و دارایی‌های مرتبط با فساد اداری‌اش را نیز از کشور منتقل کرد، در سال ۱۹۸۶ میلادی، رئیس‌جمهور وقت فیلیپین، کورازون آکوینو، دستور اجرایی شماره یک خود را صادر کرد که به موجب آن، کمیسیون ریاست جمهوری دولت خوب تشکیل شد که مأموریت اصلی آن، بازگرداندن تمامی دارایی‌های مارکوس بود که اغلب در بانک‌های سوئیس قرار داشت، پیگیری‌های متعدد این کمیسیون در نهایت موجب شد تا به رأی دیوان عالی سوئیس در سال ۱۹۹۸، مبلغ ۶۲۸ میلیون دلار و در سال ۲۰۰۰ نیز دو سند اوراق بهادار را به جمهوری فیلیپین بازگرداند. این در حالی است که مبلغ اصلی انتقال یافته از سوی آقای مارکوس بسیار بیشتر از این موارد بود، برای اطلاعات بیشتر ر.ک:

Bautista, Jaime, “Recovery of Marcos Assets”, UNAFEI, 2009, p 73.

است که به دعوای استرداد او رسیدگی می‌کند، موافقت می‌کند (Brun et al., 2011: 157). در این زمینه مصادره اموال واقع در دولت خارجی به نفع زیان دیده از جرم می‌تواند به اعاده وضعیت زیان دیده به حالت سابق منجر شود. بدین صورت که چنانچه تبعه دولت درخواست کننده استرداد دارایی‌ها، در مواردی همچون مسئولیت مدنی، نقض قرارداد و دارا شدن به ناحق متضرر شود و به منظور جبران خسارت، تقاضای اعاده به وضع سابق را از دولت خارجی که مال در قلمرو آن است یا از تبعه آن کند، با پذیرش درخواست وی توسط دولت خارجی و اعاده مال به زیان دیده که مقیم دولت درخواست کننده نیز است، هدف از استرداد دارایی‌ها به دولت اخیر محقق می‌شود (Klose, 2009: 54).

استرداد در روش دوم موسوم به استرداد غیرمستقیم یا استرداد از طریق معاضدت‌های بین‌المللی که موضوع پژوهش حاضر نیز است، از طریق ماده ۵۴ کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با جرائم فساد صورت می‌پذیرد. این نوع استرداد نیز خود به دو صورت استرداد مبتنی بر مصادره دارایی‌های ناشی از صدور حکم قطعی کیفری و استرداد مبتنی بر مصادره دارایی‌هایی که از صدور حکم قطعی ناشی نشده باشد، می‌شود (Klose, 2009: 56). روش اول یعنی مصادره مبتنی بر حکم قطعی کیفری، زمانی به کار می‌رود که یکی از جرائم منجر به فساد در فرایند رسیدگی قضایی در دولت درخواست کننده مصادره اموال، بررسی و در خصوص آن، حکم قطعی صادر شده است، لکن اموال موضوع جرم موردنظر یا عواید حاصل از آن در خارج از کشور واقع شده است (OECD, 2010: 76). از جمله مقدمات توسل به راهکار حاضر آن است که دولت متقاضی مصادره به موجب درخواستی خواستار همکاری دولت درخواست شونده در قالب مصادره و استرداد اموال و عواید ناشی از فعالیت‌های مجرمانه سازمان یافته شود (OECD, 2010: 76).

مصادره بدون محکومیت کیفری که گاهی «مصادره عینی»^۱ نیز از آن خوانده می‌شود، مصادره دارایی‌های ناشی از جرائم فساد را بدون اثبات محکومیت کیفری امکان‌پذیر می‌سازد که بر اساس ماده ۵۳ کنوانسیون مریدا صورت می‌پذیرد. از آنجا که این نوع مصادره، اغلب به عنوان یک دعوای مالی علیه دارایی‌های ناشی از جرائم فساد مطرح است و نه علیه اشخاصی که این دارایی‌ها را تصاحب کرده‌اند، به طور معمول این الزام وجود دارد که باید اثبات شود که این دارایی‌ها به عنوان دارایی‌های ناشی از جرم است. مصادره کیفری بدون محکومیت کیفری، به دو صورت عمده انجام می‌پذیرد؛ اولین نوع آن، مصادره در چارچوب رسیدگی‌های کیفری است، با این حال، هیچ ضرورتی به محکومیت کیفری وجود ندارد (Klose, 2009: 56). در این شرایط، مقررات مربوط به مصادره کیفری بدون محکومیت کیفری در قوانین جزایی مندرج می‌شوند، دومین شیوه مصادره کیفری بدون محکومیت کیفری از طریق قوانین مستقل صورت می‌پذیرد که رسیدگی‌های جداگانه و مستقلاً را همراه با رسیدگی‌های کیفری انجام

1. objective confiscation

می‌دهند. نمونه‌های آن را می‌توان در قوانین آفریقای جنوبی و انگلستان پیدا کرد که بدان «مصادره مدنی»^۱ نیز اطلاق می‌شود، برخی نظام‌های حقوقی زمانی مصادره دارایی بدون محکومیت کیفری را مجاز می‌شمارند که رسیدگی‌های کیفری خاتمه یافته باشد یا بدون نتیجه باقی مانده باشد.

این نوع مصادره در چارچوب‌های مختلفی سودمند و مفید است، به‌ویژه در سه صورت: ۱. مرتکب جرائم فساد، فوت کرده باشد، از قلمرو سرزمینی دولت منشأ فرار کرده باشد یا مصون از تعقیب باشد؛ ۲. دارایی‌های ناشی از جرائم فساد یافت شده باشد، اما موقعیت مرتکب نامشخص باشد؛ ۳. ادله ناکافی برای محکومیت مرتکب وجود داشته باشد یا در صورت رسیدگی‌های کیفری به تبرئه مرتکب منتهی شود. مصادره دارایی بدون محکومیت کیفری در صدد نیست تا جایگزین رسیدگی‌های کیفری یا مصادره دارایی‌ها با محکومیت کیفری شود. بنابراین در مواردی که امکان احراز محکومیت کیفری و متعاقب آن، مصادره وجود دارد، باید ابتدائاً مصادره با محکومیت کیفری انجام شود (Brun, 2011: 90). این شکل از مصادره، هدف مشابه با مورد قبلی دارد و آن بازگرداندن دارایی‌های ناشی از فعالیت‌های مجرمانه سازمان‌یافته فراملی است. با وجود این تفاوت این دو نوع مصادره آن است که اولی نیازمند دادرسی و محکومیت کیفری است، در صورتی که دومی صرفاً در مرحله رسیدگی قضایی قرار دارد (Brun, 2011: 90)، البته رویه دولت‌ها در توسل به هریک از این دو روش متفاوت است، به‌نحوی که برخی دولت‌ها ابتدائاً مصادره مبتنی بر محکومیت‌های قطعی کیفری را دنبال می‌کنند و در صورت عدم تحقق نتیجه به مصادره‌های مبتنی بر محکومیت‌های غیرقطعی کیفری متوسل می‌شوند. در هر صورت، به‌طور عام، مصادره بدون محکومیت کیفری در سه وضعیت مورد استناد قرار می‌گیرد: ۱. زمانی که مجرم فرار کرده یا از قلمرو سرزمینی کشور محل وقوع جرم به‌نحوی است که امکان دسترسی به او فراهم نیست یا اینکه به دلایلی مصون از تعقیب است؛ ۲. زمانی که دارایی‌هایی ناشی از جرائم فساد کشف شده، ولی مالک آنها ناشناخته است و ۳. شواهد و ادله ناکافی برای مطرح شدن یک محکومیت کیفری یا آغاز رسیدگی‌های قضایی علیه متهم وجود داشته باشد و این احتمال وجود داشته باشد که در صورت آغاز این رسیدگی‌ها در نهایت به تبرئه وی منتهی شود.

در قوانین ایران، سازوکار مشخصی برای مصادره غیرکیفری پیش‌بینی نشده و در مقررات موجود نیز اشاره‌ای نشده است. از جمله ماده ۴۶ قانون اجرای احکام مدنی مقرر کرده است: «گر محکوم به عین معین بوده و تلف شده و یا به آن دسترسی نباشد قیمت آن با تراضی طرفین و در صورت عدم تراضی به وسیله دادگاه تعیین و طبق مقررات این قانون از محکوم علیه وصول می‌شود و هرگاه محکوم به قابل تقویم نباشد، محکوم له می‌تواند دعوای خسارت اقامه نماید». در هر صورت، می‌توان سازوکار «قرار اناطه

کیفری» را به عنوان یک سازوکار نزدیک اما نه دقیقاً همان مصادره غیر کیفری در نظر گرفت. ماده ۲۱ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ در این زمینه اشاره می کند: «هرگاه/حراز مجرمیت متهم منوط به اثبات مسائلی باشد که رسیدگی به آنها در صلاحیت مرجع کیفری نیست و در صلاحیت دادگاه حقوقی است، با تعیین ذی نفع و با صدور قرار اناطه، تا هنگام صدور رأی قطعی از مرجع صالح، تعقیب متهم، معلق و پرونده به صورت موقت بایگانی می شود، در این صورت، هرگاه ذی نفع ظرف یک ماه از تاریخ ابلاغ قرار اناطه بدون عذر موجه به دادگاه صالح رجوع نکند و گواهی آن را ارائه ندهد، مرجع کیفری به رسیدگی ادامه می دهد و تصمیم مقتضی اتخاذ می کند».

البته همان طور که گفته شد، این سازوکار مشابه سازوکار مصادره غیر کیفری نیست، بلکه نهادی نزدیک بدان است که البته شرایط به کارگیری آن بسیار کلی تر از مصادره غیر کیفری است و صرفاً در خصوص مصادره غیر کیفری نمی تواند به کار گرفته شود.

۲.۲. راهبرد استرداد غیر رسمی

راهبرد استرداد غیر رسمی، دومین راهبرد جدید حقوقی بین المللی در زمینه جرائم فساد اداری است که مبتنی بر کاهش تشریفات رسمی در زمینه استرداد دارایی هاست. در این روش، مقامات انتظامی و قضایی از طریق شبکه های رابط و بدون طی تشریفات معمول، اقدام به ارتباط گیری با یکدیگر می کنند و بر همین مبنا، شناسایی دارایی ها و عواید ناشی از جرائم فساد در کشورها با سهولت و سرعت بیشتری صورت می پذیرد. اصول چندی بر استرداد غیر رسمی دارایی ها در نظام حقوق بین الملل حاکم است که پرداختن به تمامی آنها در قالب یک مقاله امکان پذیر نیست. البته این اصول در سایر جرائم از جمله جرائم سازمان یافته بین المللی، قاچاق مواد مخدر و قاچاق اموال فرهنگی که در آنها نیز استرداد دارایی ها اجرایی می شود، قابل اجراست. در نهایت می توان به دو مورد از مهم ترین اصول حاکم بر استرداد دارایی های ناشی از جرائم فساد در نظام حقوقی بین المللی یعنی اصل سرعت و اصل اختیارات کافی اشاره کرد که در ادامه بدان اشاره خواهد شد. البته به طور کلی با توجه به سند اصول نه گانه کلیدی استرداد دارایی ها، علاوه بر اصل سرعت و اصل اختیارات کافی، اصل اولویت، اصل اقدامات پیشگیرانه، اصل گزینه های متعدد، اصل ترغیب و تسهیل همکاری های بین المللی، اصل تخصصی بودن، اصل همیاری شبکه های غیر رسمی بین المللی استرداد دارایی ها و اصل معاضدت فنی به کشورهای در حال توسعه است.

۲.۲.۱. اصل سرعت

اصل سرعت^۱ - که به عنوان اصل سوم از اصول نه گانه استرداد دارایی های ناشی از جرائم فساد در سندی موسوم به «اصول نه گانه کلیدی استرداد دارایی ها»^۲ کارگروه ضدفساد گروه ۲۰ مندرج شده است (G20 Anti-Corruption Working Group, 2013: 10) - بر این مسئله دلالت دارد که در مواردی که قضیه ای در خصوص استرداد دارایی ها مطرح شده که مجرم در آن، اقدام به انتقال دارایی های ناشی از جرم به خارج از قلمرو سرزمینی دولت محل وقوع جرم کرده است، مقامات انتظامی و امنیتی و قضایی باید بلافاصله اقدامات همکاری های بین المللی خواستار شوند و اطمینان یابند که در تمامی طول مدت رسیدگی به آن قضیه، این اقدامات به سرعت در جریان است. در بسیاری از مواقع، عدم آغاز فرایند ردیابی و جمع آوری ادله در زمینه استرداد دارایی ها تا پیش از صدور حکم قطعی قضایی، این فرصت رسمی را در اختیار مرتکبان جرائم فساد قرار می دهد تا با سوءاستفاده از اصل رازداری بانکی و عدم همکاری های بین المللی در میان برخی کشورها به دلیل ملاحظات سیاسی، دارایی ها مجرمانه را به کشورهای اخیر انتقال دهند (Brun, 2011: 122).

اصل سرعت در زمینه استرداد دارایی های ناشی از جرائم فساد از آن منظر، مهم است که به علت امکان انتقال و جابه جایی سریع عواید ناشی از جرائم فساد از یک کشور به کشورهای دیگر، عملاً در صورت عدم اقدام به موقع، نمی توان در نتیجه استرداد موفقیت آمیز دارایی ها را داشت.

۲.۲.۲. اصل اختیارات کافی^۳

توصیه نامه شماره ۳۸ فاتف^۴، مقامات دولتی را ملزم می کند تا به منظور اقدام سریع در مقابل درخواست های دولت های خارجی و ترتیبات همکاری در زمینه مسدود کردن و مصادره، از اختیارات کافی برخوردار باشند. بر اساس همین توصیه نامه، دولت ها ملزم شده اند تا یک صندوق مصادره دارایی ها را در نظر داشته باشند تا تمامی یا بخشی از دارایی های مصادره شده در جهت اقدامات ضابطیت قضایی، سلامت، آموزش و سایر اهداف به کار گرفته شوند. بر اساس این توصیه نامه، اختیارات به ویژه باید در زمینه مسدود کردن و مصادره دارایی ها باشد.

1. Rapid Asset Recovery

2. G20 Anti-Corruption Working Group, 2013 " Nine Key Principles of Asset Recovery ", p 10.

3. Adequate Powers

4. FATF, " Best Practice Paper on Confiscation (Recommendations 4 and 38) and a Framework for Ongoing Work on Asset Recovery ", October 2012, part IV.

۲.۲.۳. اصل واقع گرایی

اگرچه کنوانسیون مریدا اصلی ترین سند بین المللی ناظر بر استرداد دارایی های ناشی از جرائم فساد است، اما تلاش ها در این زمینه نه تنها در سطح سازمان ملل متحد، بلکه در سطوح خارج از ملل متحد نیز انجام گرفته است؛ از جمله اجلاس گروه بیست در سنول موسوم به اجلاس سران سنول نیز «برنامه اقدام ضد فساد گروه بیست»^۱ (۲۰۱۹-۲۰۲۱) را به تصویب رسانید که ریاست آن با اندونزی و بریتانیا بود. در این اجلاس، سران دولت های عضو تصمیم گرفتند تا رویکرد مشترکی را در زمینه نظام تأثیرگذار جهانی ضدفساد اتخاذ کنند. بر این اساس، دولت های عضو باید یک برنامه ملی اقدام علیه فساد که شامل پذیرش و اجرای شماری از اسناد مرتبط باشد، اتخاذ کنند (Rewizorski, 2014: 102).

با وجود پیش بینی استرداد دارایی ها در کنوانسیون های بین المللی به ویژه کنوانسیون بین المللی مبارزه با فساد^۲، این نهاد (استرداد دارایی ها) همچنان یکی از مسکوت ترین بخش های کنوانسیون مزبور است (OECD, 2010: 32). در سطح حقوق داخلی، عمده توجه به استرداد دارایی ها به جرائم سازمان یافته بین المللی معطوف شده است تا جرائم فساد و این دو مقوله از یکدیگر متمایز است. از جمله در بریتانیا، به موجب قانون عواید جرم ۲۰۰۲^۳ و به ویژه مواد ۳۲۷ - ۳۲۹ آن که متعاقباً به موجب قانون جرم شدید سازمان یافت و پلیس ۲۰۰۵^۴ بازنگری شد، استرداد دارایی ها در ارتباط با این جرائم مورد شناسایی داخلی قرار گرفت (Walker & King, 2014: 56).

۳. التزامات راهبردهای جدید استرداد دارایی ها ناشی از جرائم فساد در حقوق بین الملل

در بخش پیشین در زمینه دو راهبرد جدید استرداد دارایی های ناشی از جرائم فساد اداری در نظام حقوق بین الملل به دو مورد یعنی استرداد غیرمستقیم و استرداد غیررسمی توجه شد. در این بخش به التزامات راهبردهای جدید استرداد دارایی های ناشی از جرائم فساد در حقوق بین الملل اشاره می شود.

۱.۳. ایجاد سازوکارهای رابط

در زمینه استرداد دارایی های ناشی از جرائم فساد، بسیاری از مقامات مسئول زمانی که همکاری های

1. The G-20 Anti-Corruption Action Plan

۲. کنوانسیون بین المللی مبارزه با فساد، پنج حوزه اصلی را زیر تحت پوشش قرار می دهد: پیشگیری، جرم انگاری و اقدامات انتظامی در ارتباط با جرائم فساد، همکاری های بین المللی، استرداد دارایی ها و معاضدت فنی و تبادل اطلاعات. برای اطلاعات بیشتر در این باره ر.ک:

Hussain, Yasir, "Corruption Free India: Fight to Finish", readworthy, 2012, p 193.

3. The Proceeds of Crimes Act

4. The Serious Organized Crime and the Police Act

بین‌المللی در این خصوص ضروری است، به درخواست رسمی متوسل می‌شوند. با این حال، برخی اطلاعات مهم می‌تواند سریع‌تر و با تشریفات کمتر از طریق تماس‌های مستقیم با مقامات انتظامی و قضایی مسئول تحصیل شود. همان‌گونه که در زمینه اصل سرعت نیز بیان شد، این چنین قابلیت می‌تواند به شناسایی سریع‌تر دارایی‌های ناشی از فعالیت‌های مجرمانه فساد منتهی شود (Brun et al., 2011: 124). استرداد دارایی‌های غیررسمی البته نباید به این معنا تعبیر شود که از طریق مقامات یا افراد غیررسمی و غیرمسئول صورت می‌پذیرد، بلکه به مفهوم استرداد دارایی‌ها از طریق مقامات مسئول بدون تشریفات رسمی است. این نوع استرداد دارایی‌ها البته برای دولت‌هایی که عضو اسناد بین‌المللی حاکم بر جرائم فساد نیستند نیز کارایی بیشتری دارد. برای نمونه با اینکه لیختن‌اشتاین کنوانسیون حقوق مدنی و کیفری فساد شورای اروپا را امضا نکرده و همچنین در «گروه کشورها علیه فساد» یا همان «گرو»^۱ عضویت ندارد، اما سهم زیادی در زمینه استرداد دارایی‌ها اغلب بر همین سازوکارهای غیررسمی دارد (International Monetary Fund, 2008: 15). در تألیف «بهترین رویه‌ها در ارتباط با مصادره و چارچوبی برای فعالیت مستمر در ارتباط با استرداد دارایی» برخی از اصول توسل به سازوکارهای غیررسمی تشریح شده است. از جمله اینکه دولت‌ها باید «اطمینان یابند که آیین‌های متناسب و چارچوب‌های قانونی لازم‌الاجرائی به منظور تبادل غیررسمی اطلاعات از جمله پیش از تقدیم نامه درخواست معاضدت متقابل کیفری و مدنی وجود دارند. این چنین آیین‌ها و چارچوب‌هایی می‌توانند شامل ارتباطات‌سازی^۲ بین مأموران مسئول باشد. این رویه می‌تواند پیش از اینکه درخواست به مرحله رسمیت برسد، به تمرکز روی اقدامات و منابع کمک کند».

مقامات ذی‌صلاح باید از نظر دوجانبه یا منطقه‌ای با هم‌تایان خارجی خود همکاری کنند و از نهادهای بین‌المللی ذی‌ربط همچون اینترپل، اگمونت^۳، یوروپل^۴ و یوروژاست^۵ (دیوان دادگستری اروپایی) بهره ببرند. با این حال، نقطه ضعف سازوکارهای غیررسمی آن است که اغلب بسیاری از موافقت‌نامه‌های همکاری متقابل قضایی و انتظامی بین‌المللی، محدودیت‌هایی را برای ارائه اطلاعات در دسترس قرار می‌دهند که بدیهی است این محدودیت‌ها باید در مورد سازوکارهای غیررسمی استرداد دارایی‌ها نیز انجام گیرد (Brun et al., 2011: 157). همچنین زمانی که درخواست‌های استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد از طریق سازوکارهای غیررسمی داده می‌شوند، با توجه به اختلافات ناظر بر شناسایی درخواست‌های استرداد توسط محاکم قضایی دولت‌های خارجی (این درخواست‌ها را به‌عنوان

1. GRECO

2. Building relationship

3. Egmont

4. Europol

5. Eurojust

یک درخواست حقوقی یا کیفری تلقی کنند) و عناصر شکلی و ماهوی استرداد مانند بار اثبات دعوا، این درخواست‌ها با عدم کامیابی ممکن است مواجه شوند (World Bank, 2011: 67).

همچنین می‌توان به گروه ایمولین یا «شبکه بین‌المللی اطلاعات پولشویی»^۱ اشاره کرد که یک شبکه اینترنت محور است که به دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و اشخاص حقیقی و حقوقی در مبارزه با پولشویی و استرداد عواید ناشی از آن و همچنین تأمین مالی تروریسم و عواید ناشی از آن، کمک می‌کند. «شبکه جهانی مرکزی استرداد دارایی‌ها»^۲ یک فضای امن تبادل اطلاعات برای استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم مختلف از جمله جرائم فساد در اختیار قرار می‌دهد. ضابطان مجاز انتظامی از هریک از دولت‌های عضو به‌عنوان واحدهای مرکزی استرداد دارایی‌های اینترنتی انتخاب می‌شوند و می‌توانند زمانی که کشور دیگری، درخواستی را مطرح می‌کند، به سرعت پاسخ دهند. هدف این طرح ابتکاری، پشتیبانی مسدود کردن دارایی‌ها، مصادره و استرداد دارایی‌های به‌یغمارفته است. علاوه بر این، اینترنتی سازوکارهای دیگری در زمینه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد در دست دارد، از جمله اومبرا^۳ که همراستا با ابتکارات ضد فساد و استرداد دارایی‌های اینترنتی دنبال می‌شود. هدف از اومبرا، ارتقا و بهبود جمع‌آوری، مدیریت و تبادل اطلاعات ناظر بر جرائم فساد، رفع نیازهای مأموران مجری قانون و نهادهای ضدفساد و استرداد دارایی‌هاست. اومبرا در زمینه ارائه معاضدت‌های فنی به دولت‌های عضو اینترنتی و همچنین آموزش‌های عملیاتی و فنی بدان‌ها اقدام می‌کند. از طریق چنین اقداماتی، راهبرد اومبرا درصدد است تا همکاری‌های بین‌المللی در زمینه پیشگیری، ردیابی، مبارزه و تعقیب قضایی جرائم فساد و استرداد دارایی‌های ناشی از آنها را تسهیل کند. در راستای اجرایی کردن اومبرا، مرکزی تحت عنوان پلاتفرم جهانی نقاط تماس^۴ در ژانویه ۲۰۰۹ میلادی از سوی اینترنتی با همکاری سازوکار استار^۵ بانک جهانی شکل گرفت که در زمینه تسهیل استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد و پایان دادن به خارج شدن وجوهات ناشی از این جرائم از کشورهای منشأ کمک کند. علاوه بر این، به‌تازگی اینترنتی واحدهایی را با عنوان «واحدهای واکنش به فساد»^۶ به‌منظور انجام تحقیقات و تعقیب‌های قضای سریع با قابلیت‌های نظارت و پشتیبانی به‌وجود آورده است تا مبارزه و پیشگیری از جرائم فساد در سطح دولت‌های عضو با سهولت بیشتری صورت بپذیرد.

-
1. International Money Laundering Information Network (IMolin)
 2. The Global Focal Point Network on Asset Recovery
 3. UMBRA
 4. The Global Focal Points Platform
 5. STAR
 6. Corruption Response Teams

۲.۳. شناسایی توأمان استرداد رسمی و غیررسمی در نظام‌های قانونگذاری داخلی

استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد به عنوان یک دعوای حقوقی مستقل از استرداد مجرمان مطرح است و با اینکه روش‌های مختلفی اعم از رسمی و غیررسمی یا مستقیم یا غیرمستقیم در این زمینه وجود دارد، اما همگی در این ویژگی مشترک‌اند. از جمله آن می‌توان به استرداد مستقیم در بند ۱ ماده ۵۳ کنوانسیون مریدا اشاره کرد که بر اساس، دولت‌های عضو ملزم شده‌اند تا سازوکارهای قانونی متناسب را به منظور اجازه دادن به سایر دولت‌های عضو در زمینه اقامه دعوای ناظر بر استرداد دارایی، ایجاد کنند. بر خلاف آنچه تصور می‌شود، استرداد دارایی‌ها بر مبنای کنوانسیون مریدا نه تنها شامل دارایی‌های عمومی، بلکه دارایی‌های خصوصی را نیز در برمی‌گیرد، چراکه کنوانسیون مذکور نه تنها حاکم بر رفتارهای فسادانگیز در بخش عمومی و دولتی است، بلکه این رفتارها در بخش خصوصی را نیز شامل می‌شود، مانند ارتشا و اختلاس در بخش خصوصی. هدف اصلی از استرداد دارایی‌ها آن گونه که در بند دو ماده مذکور و ماده ۳۵ به صورت ضمنی آمده است، جبران خسارت‌هایی است که به واسطه ارتکاب جرائم فساد به کشور قربانی وارد شده است.

همان‌طور که گفته شد، عمده بحث‌ها در زمینه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد پس از تصویب کنوانسیون مریدا مطرح شد. در همین زمینه در اولین کنفرانس دولت‌های عضو این کنوانسیون موسوم به کاسپ در اردن (۲۰۰۶)، هلند دو پیشنهاد را ارائه داد.^۱ پیشنهاد نخست آن بود که باید رویه‌های مناسب دولت‌های عضو در زمینه استرداد دارایی‌ها به تشریک گذاشته شده و کارایی درخواست‌ها در این زمینه از طریق اقداماتی چون تقویت حمایت از بخش‌های حقوقی و قضایی عمل‌کننده افزایش یابد. پیشنهاد دوم نیز آن بود که باید سازوکاری به منظور کمک به دولت‌های عضو در زمینه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد ایجاد شود و هلند در این زمینه پیشنهاد تأسیس یک «صندوق امین» را داد که حمایت‌های مالی و کارشناسی لازم در زمینه استرداد دارایی‌ها را در اختیار دولت‌های عضو به‌ویژه دولت‌های در حال توسعه قرار دهد. با این حال، نظر به اینکه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد یک چالش بزرگ عملی برای کشورهای در حال توسعه بوده نه توسعه‌یافته، در جلسه اصلی این کنفرانس با این پیشنهادها مخالف شد، چراکه دولت‌های توسعه‌یافته مانند ایالات متحده، بر این اعتقاد بودند که توجیه حمایت‌های مالی این دولت‌ها از صندوق امین که مهم‌ترین کارایی را برای کشورهای در حال توسعه خواهد داشت، چه خواهد بود (OECD, Asian Development).

1. UNCAC Country Review Report of the Netherlands, Review by Uruguay and Australia of the implementation by the Netherlands of articles 15 – 42 of Chapter III. “Criminalization and law enforcement” and articles 44 – 50 of Chapter IV. “International cooperation” of the United Nations Convention against Corruption for the review cycle 2010 - 2015

263: Bank, 2010). البته توجه به استرداد دارایی‌ها صرفاً در اسناد الزام‌آور حقوقی نیست، بلکه در اسناد حقوقی نرم نیز بوده است، کما اینکه بند ۲ مقدمه قطعنامه ۳/۳ کنفرانس دولت‌های عضو کنوانسیون میردا در زمینه استرداد دارایی‌ها (Third Session of the Conference of the States Parties to the United Nations Convention against Corruption, Resolution 3.3, Para. Introduction) با تأکید بر اینکه بازگشت دارایی‌ها یکی از اهداف بنیادین و اصول اساسی کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با فساد است و این امر که بخش پنجم کنوانسیون مزبور، یکی از مهم‌ترین فصول این کنوانسیون است، در اصل ۱۰ خود تصریح کرده است که دولت‌های عضو باید موانعی را که بر سر راه استرداد دارایی‌ها قرار دارد، از بین ببرند (Cubbage & Brooks, 2016: 13).

۴. ظرفیت‌ها و موانع شناسایی راهبردهای جدید استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد در حقوق بین‌الملل برای جمهوری اسلامی ایران

در بخش پایانی این مقاله در خصوص ظرفیت‌ها و موانع شناسایی راهبردهای جدید استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد در حقوق بین‌الملل برای جمهوری اسلامی ایران، به بحث و بررسی با توجه به مباحثی که پیشتر اشاره شده بود، پرداخته می‌شود. بدیهی است که ایران به‌عنوان یکی از اعضای تأثیرگذار کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با فساد، باید به اصلی‌ترین سازوکار حقوقی بین‌المللی برای پیشگیری و مبارزه با جرائم فساد یعنی تسهیل استرداد دارایی‌ها ملتزم باشد و سایر دولت‌های عضو را نیز به ایفای این تعهد ترغیب کند با این دغدغه که فساد مقدار زیادی از ذخایر مالی را در برمی‌گیرد و سهم اساسی منابع کشورها را تشکیل می‌دهد و ثبات سیاسی و توسعه پایدار آن کشورها را تهدید می‌کند» (نواده توپچی، ۱۳۸۹: ۲۱۸).

در خصوص موانعی که پیش روی ایران در زمینه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد است، به‌طور کلی می‌توان آن گونه که بانک جهانی اشاره کرده است، موانع عمده در برابر استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد را به سه بخش «موانع عمومی و مسائل نهادی، موانع حقوقی» و «الزامات قانونی که معاضدت قضایی و انتظامی بین‌المللی در زمینه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد را به تأخیر می‌اندازد» و «موانع عملیاتی و مسائل ارتباطاتی» تقسیم کرد^۱ و از این بین، هر سه مانع باید به‌صورت توأمان مورد توجه قرار بگیرد.

تجارب موفق سایر کشورها در زمینه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد اداری، باید مورد توجه ایران نیز قرار بگیرد، به‌صورتی که امروزه جدا از سازوکارهای بین‌دولتی از جمله گروه آگمنت^۲،

1. <https://uncaccoalition.org/learn-more/asset-recovery/>

۲. گروه آگمنت، یک شبکه بین‌المللی متشکل از ۱۶۷ واحد اطلاعات مالی دولت‌های عضو است. گروه آگمنت، بستری را برای تبادل اطلاعات و تجربیات دولت‌های عضو در زمینه مبارزه با پولشویی و تأمین مالی تروریسم در دسترس قرار

فاتف ۲-۳، ایمولین ۴-۵، استار ۶-۷ و ... در سطح داخلی برخی دولت‌ها نیز واحدهای تخصصی به‌منظور استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد ایجاد شده است که از جمله می‌توان به اداره استرداد دارایی‌ها و

می‌دهد. این شبکه بین‌المللی همان‌طور که گفته شد، همکاری نزدیکی با واحدهای اطلاعات مالی دولت‌ها که به‌طور معمول در بانک‌های مرکزی آنها مستقرند، انجام می‌دهند. برای اطلاعات بیشتر ر.ک:

<https://egmontgroup.org/en/content/about>

1. Egmont Group

۲. کارگروه اقدام مالی در مورد مبارزه با پولشویی و تأمین مالی تروریسم، یک شبکه بین‌دولتی است که استانداردهای و توصیه‌های بین‌المللی را در زمینه پیشگیری از این فعالیت‌های مجرمانه صورت می‌دهد. این کارگروه برای اولین بار در سال ۱۹۸۹ میلادی در اجلاس گروه هفت در پاریس ایجاد شد. در ابتدای فعالیت این کارگروه، این نهاد از هفت دولت صنعتی، کمیسیون اروپایی و هشت دولت دیگر تشکیل می‌شد. در آوریل ۱۹۹۰ میلادی و تنها یک سال بعد از تأسیس آن، گزارشی را حاوی چهل توصیه‌نامه ناظر بر مبارزه با پولشویی منتشر ساخت. مبارزه با تأمین مالی تروریسم جزء وظایف اولیه فاتف نبود و در سال ۲۰۰۱ میلادی بدان اضافه شد. برای اطلاعات بیشتر در این باره ر.ک:

<https://www.fatf-gafi.org/about/historyofthefatf/>

3. FATF

۴. شبکه بین‌المللی اطلاعات پولشویی (International Money Laundering Network) که مخفف انگلیسی آن، ایمولین می‌شود، یک شبکه در بستر مجازی است که به دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و افراد در مبارزه با پولشویی کمک می‌کند. ایمولین با همکاری سازمان‌های بین‌المللی و شبکه‌های بین‌المللی که وظیفه آنها مبارزه با پولشویی است، توسعه پیدا کرده است. ایمولین دارای یک بانک اطلاعاتی مرتبط با قانونگذاری دولت‌ها در زمینه مبارزه با پولشویی، کتابخانه الکترونیکی و تقویم وقایع مرتبط با پولشویی است. این شبکه بین‌المللی ابتدائاً در سال ۱۹۹۸ میلادی از سوی سازمان ملل متحد (دفتر مبارزه با جرم و مواد مخدر ملل متحد) و با همکاری شبکه‌های بین‌المللی مسئول در این زمینه تأسیس شد. برنامه جهانی مبارزه با پولشویی، عواید جرم و تأمین مالی تروریسم (The Global Programme against Money Laundering, Proceeds of Crime and the Financing of Terrorism (GPML)) دفتر مبارزه با جرم و مواد مخدر ملل متحد، هم‌اینک ایمولین را از سوی یازده سازمان همکار از جمله گروه آسیا-اقیانوس آرام مبارزه با پولشویی، گروه اقدام مالی کارائیب، دبیرخانه کشورهای مشترک‌المنافع، شورای اروپایی، فاتف، گروه مبارزه با پولشویی در آمریکای جنوبی و ... اداره می‌کند. برای اطلاعات بیشتر ر.ک:

https://www.imolin.org/imolin/en/about_us.html

5. IMOLIN

۶. ابتکار استرداد دارایی‌های به‌یغمارفته (The Stolen Asset Recovery Initiative (StAR)) که مخفف آن استار است، یک مشارکت بین گروه بانک جهانی و دفتر مبارزه با جرم و مواد مخدر ملل متحد است که از تلاش‌های بین‌المللی به‌منظور پایان دادن به مناطق امن انتقال دارایی‌های به‌یغمارفته ناشی از فساد جلوگیری به‌عمل می‌آورد. اهداف مختلفی که استار دنبال می‌کند شامل توانمندسازی، مشارکت، ابتکار و ایجاد استانداردهای بین‌المللی در زمینه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد است. برای اطلاعات بیشتر در این باره ر.ک:

<https://www.unodc.org/unodc/en/corruption/StAR.html>

7. STAR

همکاری حقوقی بین‌المللی^۱ برزیل اشاره کرد. در برخی دولت‌های توسعه‌یافته همچون بریتانیا، قوانین خاص در خصوص استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد وجود دارد، از جمله می‌توان به قانون همکاری بین‌المللی در زمینه جرم ۲۰۰۳ بریتانیا^۲ اشاره کرد.

۱.۴. ظرفیت‌ها

پیش از اینکه به موانع نظام استرداد غیرمستقیم دارایی‌های ناشی از جرائم فساد در حقوق بین‌الملل برای جمهوری اسلامی ایران توجه شود، نخست باید اشاره شود که ظرفیت‌های مثبتی در طول یک دهه گذشته در امر تقنین و اجرایی در حوزه استرداد غیرمستقیم دارایی‌ها ایجاد شده است که بارزترین آن، انتخاب وزارت دادگستری به عنوان مرجع ملی کنوانسیون سازمان ملل متحد مبارزه با فساد بوده است که بر این اساس، چندین کارگروه در این وزارتخانه در مرجع ملی کنوانسیون، تشکیل شده است. تازه‌ترین اقدام در این مرجع ملی که با استرداد دارایی‌ها نیز مرتبط است، تشکیل کارگروه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد است که به عنوان یک نهاد هماهنگ‌کننده بین دستگاه‌های مختلف اجرایی، انتظامی و قضایی در راستای اهداف کنوانسیون فعالیت می‌کند. ثانیاً در زمینه استرداد غیرمستقیم دارایی‌ها، به عضویت ایران در کمیته راهبری شبکه استرداد دارایی‌ها آسیای مرکزی (ارین) می‌توان اشاره کرد.^۳ با وجود این اقدامات اما در بسیاری از حوزه‌های مبارزه با استرداد غیرمستقیم نیز چالش‌های حقوقی وجود دارد. برای نمونه پیش‌زمینه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد آن است که جرم‌انگاری‌های مطالبه‌شده در کنوانسیون مبارزه با فساد در نظام حقوقی ایران به عنوان یکی از دولت‌های عضو، مندرج شده باشد، درحالی‌که شاهد آن هستیم که در خصوص برخی جرائم مانند ارتشا و اختلاس در بخش خصوصی و حتی تعارض منافع – با اینکه در حال حاضر لایحه‌ای از سوی دولت ارائه شده است، اما همچنان شکل قانون به خود نگرفته است –، در صورتی که دارایی‌های ناشی از آن فعالیت‌های مجرمانه به خارج از کشور انتقال داده شود، به دلیل عدم جرم‌انگاری‌های صورت گرفته، امکان استرداد دارایی‌های ناشی از آنها وجود نخواهد داشت و به نظر می‌رسد که قانونگذار جمهوری اسلامی ایران، باید اجرای کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با فساد را به صورت متوازن و جامع مدنظر قرار دهد. به عبارت دیگر، استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد بدون جرم‌انگاری و پیشگیری امکان‌پذیر نخواهد بود، در هر صورت، در

1. Department of Asset Recovery and the International Legal Cooperation

2. Crime (International Co-operation) Act 2003 For more information see: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/32/contents>

3. <http://www.justice.ir/Portal/View/Page.aspx?PageId=1dd4b257-46fe-4f1d-83e1-6ba9a190e638&ObjectId=0a10bd5d-8869-4c9f-9624-8cf7eb425ca7&WebpartId=1ed7cc4e-5df3-4985-9f68-61970c3ad33d>

ادامه به دستاوردهای نظام حقوقی بین‌المللی استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد برای نظام حقوقی ایران پرداخته می‌شود.

۲.۴. موانع

جدا از موانعی که در زمینه اجرای کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با فساد در کشورمان وجود دارد، همچون عدم شناسایی دقیق مقامات عمومی در نظام حقوقی کشور (ملاکریمی و امیری، ۱۴۰۰: ۱۳۹۸) یا بی‌توجهی به ضمانت اجرای موجود در کنوانسیون از جمله ابطال و فسخ قراردادهای منعقدۀ ناشی از فساد، لغو امتیازات و... (جلالی و قاسمی، ۱۳۹۴: ۳۸۳) در زمینه موضوع مقاله حاضر می‌توان به چندین مانع عمده اشاره کرد.

۱.۲.۴. متکی نبودن بر سازوکارهای غیررسمی و امکان‌سنجی پذیرش آن

یکی از دستاوردهای اصلی نظام استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد در حقوق بین‌الملل برای نظام حقوق ایران، متکی بودن بر سازوکارهای غیررسمی است. سازوکارهای غیررسمی در اینجا در دو معنا مدنظر است: ۱. سازوکارهای غیردولتی و ۲. سازوکارهای دولتی در چارچوب‌های غیرتشریفاتی، در کنار دولت‌ها، سازوکارهای غیردولتی نیز در جامعۀ بین‌المللی به‌منظور استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد شکل گرفته‌اند که از جمله می‌توان به گروه‌های 'جهانی' اشاره کرد که یک سازمان غیردولتی است که در سال ۱۹۹۳ میلادی ایجاد شده و مأموریت آن، از بین بردن ارتباط میان استثمار منابع طبیعی، جنگ، فقر، فساد و نقض‌های حقوق بشری در سرتاسر جهان است. برخی از این سازمان‌های غیردولتی، رویکردهای مبتکرانه‌ای در زمینه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد پیش گرفته‌اند و حمایت از بزه‌دیدگان را هدف اصلی این اقدامات خود می‌دانند. در خصوص امکان‌سنجی پذیرش شبکه‌های غیررسمی در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران باید گفت که این موضوع از چند جنبه قابلیت بررسی دارد؛ اولاً هم‌اکنون در برخی حوزه‌ها مانند معاضدت‌های انتظامی بین‌المللی، پلیس اینترنتی ناجا از سازوکارهای غیررسمی بین‌المللی مانند شبکه ۲۴ ساعته و هفت روز هفته برای تسهیل روند تحقیقات انتظامی در بعد بین‌المللی بهره گرفته و این موضوع در طول سالیان گذشته منتهی به استرداد مؤثر برخی عناصر مجرمانه به کشور شده است و تجارب موفقیت‌آمیزی در این حوزه وجود دارد که قابل بسط به سایر حوزه‌ها از جمله همکاری در حوزه شبکه‌های غیررسمی بین‌المللی مبارزه با فساد از جمله استار است؛ ثانیاً منبع اصلی شبکه‌های غیررسمی بین‌المللی مبارزه با فساد، کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با فساد

یا قطعنامه‌های اجلاس‌های مجمع دولت‌های عضو کنوانسیون مزبور است که جمهوری اسلامی ایران بدان‌ها رضایت خود را اعلام کرده است، در قطعنامه‌های مختلف مجمع دولت‌های عضو به ضرورت همکاری دولت‌های عضو با این شبکه‌ها به منظور تسهیل دارایی‌ها تأکید شده و جمهوری اسلامی ایران نیز به این قطعنامه‌ها با رویه کنسانسوس، نظر مثبتی ارائه داده است. برای نمونه در قطعنامه ۸،۹ کنفرانس سازوکار استار را دعوت کرده است تا به حفظ و به‌روزرسانی بانک اطلاعاتی «دیدبان/استرداد/دارایی‌ها»^۱ پرداخته و از دولت‌های عضو خواسته است تا منابع بودجه‌ای لازم را در این زمینه به استار ارائه دهند (States Parties to the UNCAC, 2021 Conference of)؛ رابعاً کشور ما به‌عنوان یک کشور قربانی جرائم فساد باید هرچه بیشتر از توسعه سازوکارهای موجود در زمینه تسهیل استرداد دارایی‌ها استقبال کند و منطق بنای عقلا در فقه نیز این امکان را می‌دهد تا از امکانات شبکه‌های غیررسمی بین‌المللی که عمده کشورهای جهان چه قربانی چه ترانزیت چه مقصد، التزام خودشان را بدان اعلام کرده‌اند، بهره گیرند.

۲.۲.۴. عدم انعقاد موافقت‌نامه‌های معاضدت قضایی بین‌المللی در زمینه استرداد غیرمستقیم

دارایی‌های ناشی از جرائم فساد

جمهوری اسلامی ایران تاکنون، موافقت‌نامه خاص در زمینه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد نداشته و هر آنچه امروزه در قالب استرداد مطرح بوده، موافقت‌نامه‌های استرداد مجرمان بوده است نه استرداد دارایی‌ها. این در حالی است که حتی در قوانین داخلی نیز به موضوع ضرورت انعقاد موافقت‌نامه‌های معاضدت قضایی بین‌المللی در زمینه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد اشاره شده است. برای نمونه ماده ۱۱ قانون ارتقای سلامت اداری و مبارزه با فساد مقرر کرده است: «قوة قضاییه موظف است ظرف سه سال لوایح معاضدت قضایی با اولویت کشورهای مهم طرف قرارداد تجاری با جمهوری اسلامی ایران را تهیه و جهت اقدام لازم قانونی به دولت ارسال کند. قراردادهای دوجانبه باید حسب مورد حداقل یکی از موارد زیر را در برگیرد: ۱. استرداد متهمان و مجرمان فساد مالی؛ ۲. استرداد اموال و دارایی‌های نامشروع و حاصل از اقدامات مجرمانه...» (نظری‌نژاد و اسفندیاری‌فر، ۱۳۹۵: ۲۰۳).

همزمان در چارچوب کنوانسیون مریدا، موافقت‌نامه‌های معاضدت قضایی بین‌المللی به استرداد دارایی‌ها محدود نشده، بلکه به گواه مواد کنوانسیون مریدا می‌تواند در ابعاد مختلفی از پیشگیری از جرائم فساد تا تحقیقات مشترک (ماده ۴۹) و تا فنون تحقیقات ویژه (بند ۲ ماده ۵۰) به کار گرفته شود (دستور و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۰۹-۱۱۰). کنوانسیون مریدا حتی این ظرفیت را ایجاد کرده است که در صورتی که

دولت‌ها با یکدیگر موافقت‌نامه‌های معاضدت‌های قضایی بین‌المللی در زمینه جرائم فساد اداری نداشته باشند؛ بتوان در شرایطی از خود کنوانسیون به‌عنوان مبنای استرداد دارایی‌ها بهره گرفت. در قطعنامه‌های متعدد مجمع عمومی دولت‌های عضو کنوانسیون مبارزه با فساد به ضرورت انعقاد موافقت‌نامه‌های قضایی بین‌المللی در حوزه استرداد دارایی‌ها توجه شده است. برای نمونه در قطعنامه ۷/۱، کنفرانس دولت‌های عضو، آنها را ترغیب می‌کند تا از امکان انعقاد موافقت‌نامه‌های بین‌المللی در حوزه استرداد دارایی‌ها بر مبنای بند ۵ ماده ۵۷، حداکثر بهره را ببرند.

در طول دهه‌های گذشته، همواره از ظرفیت موافقت‌نامه‌های استرداد مجرمان به‌منظور استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد بهره گرفته شده و نتیجه آن شده است که به‌دلیل اینکه استرداد مجرمان یک فرایند کیفری تلقی شده که دولت‌ها، مبانی امنیت ملی و مصالح عام خود را در آن دخیل می‌دانند، با توفیقات عمده‌ای مواجه نشده است، به‌نحوی که تاکنون جمهوری اسلامی ایران حتی یک پرونده موفقیت‌آمیز در زمینه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد نداشته و اگر توفیقاتی نیز در این حوزه بوده است، ناظر بر استرداد مجرمان فساد بوده است نه استرداد دارایی‌های ناشی از این جرائم.

با توجه به اینکه از طریق انتقال دارایی‌های ناشی از فعالیت‌های مجرمانه فساد، حتی امنیت اقتصادی جمهوری اسلامی ایران نیز مورد خدشه قرار گرفته است، بنابراین، باید برای دستگاه‌های قضایی، انتظامی و اطلاعاتی کشورمان، انعقاد موافقت‌نامه‌های استرداد دارایی‌ها بیش از استرداد مجرمان فساد مهم باشد. در این زمینه قواعد مختلفی در خصوص معاضدت‌های قضایی بین‌المللی در زمینه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد در حقوق بین‌الملل معاهدات شکل گرفته است؛ هم در سطح جهانی و هم در سطح منطقه‌ای که اوج آن در کنوانسیون مریدا جلوه‌گر بوده است و جمهوری اسلامی ایران حتی می‌تواند در صورت دشواری در انعقاد موافقت‌نامه‌های معاضدت قضایی بین‌المللی همان‌طور که در ابتدای این بخش گفته شد، از طریق مبنا قرار دادن کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با فساد، درخواست استرداد دارایی‌های خود ناشی از جرائم فساد از کشور میزبان این دارایی‌ها را کند.

۵. نتیجه و پیشنهادها

دو راهبرد اصلی و جدید نظام حقوقی بین‌المللی در زمینه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد، استرداد غیرمستقیم و استرداد غیررسمی دارایی‌های ناشی از جرائم فساد است که هریک از آنها اقتضائات خاص خود را دارد.

از این بین، راهبرد استرداد غیررسمی حتی از راهبرد استرداد غیرمستقیم، جدیدتر تلقی می‌شود، بدین‌صورت که با وجود اهمیت سازوکارهای سنتی رسمی در زمینه استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد، اما این سازوکارها نتوانسته‌اند در طول دو دهه گذشته مفید فایده واقع شوند و این امر دولت‌ها را به

سمت سازوکارهای غیررسمی استرداد دارایی‌ها هدایت کرده است. نکته مهم آن است که در زمینه تلاش‌ها برای مبارزه مؤثرتر با دارایی‌های ناشی از جرائم فساد و استرداد آنها، عمده‌ترین تلاش‌ها معطوف به سازوکارهای خارج از سازمان ملل متحد به‌ویژه FATF یا همان فاتف گذاشته شده و به‌نوعی مجری فصل پنجم کنوانسیون مریدا نیز این گروه مالی قرار داده شده است.

از سوی دیگر، جمهوری اسلامی ایران به‌دلیل مشکلات مختلف ناشی از اعمال تحریم‌های بین‌المللی و برخی خلأهای قانونی و اجرایی، در معرض ارتکاب برخی از جرائم فساد در طول دهه‌های گذشته بوده است و مجرمان این جرائم به عنوان یکی از اقدامات ابتدایی خود، به انتقال دارایی‌های این جرائم به خارج از کشور اقدام کرده‌اند و نتیجه مستقیم این امر، انتقال انبوهی از دارایی‌های ملی کشور و تحت تأثیر قرار گرفتن امنیت اقتصادی آن بوده است. از سوی دیگر، ایران عضو کنوانسیون بین‌المللی مریدا بوده و در این زمینه، بخشی از قواعد کنوانسیون به بحث استرداد دارایی‌ها اختصاص پیدا کرده است. با این حال، دولت - در مفهوم عام آن - نتوانسته است از قابلیت‌های این کنوانسیون به‌نحو مطلوب استفاده کند، به‌نحوی که نه‌تنها اقدام به انعقاد موافقت‌نامه‌های خاص استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد نکرده است، بلکه با توجه به اینکه خود کنوانسیون نیز می‌تواند در شرایطی مبنای استرداد دارایی‌ها باشد، از این ظرفیت نیز بهره نگرفته است.

۱. به‌نظر می‌رسد با توجه به اینکه مرجع ملی کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با فساد وزارت دادگستری به‌عنوان نقطه تماس این کنوانسیون توسط هیأت وزیران انتخاب شده است، باید در زمینه نحوه استرداد غیررسمی آیین‌نامه‌ای را به هیأت وزیران ارائه دهد و درخواست شناسایی رسمی شبکه‌های غیررسمی استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم فساد را کند؛

۲. استرداد غیرمستقیم دارایی‌ها در نظام حقوقی ایران شناسایی نشده و همین مسئله موجب شده است که شکات ایرانی اعم از اشخاص حقیقی و اشخاص حقوقی، متحمل هزینه‌های فراوانی برای مطالبه خسارات ناشی از جرائم فساد واقع و انتقال عواید این جرائم به خارج از قلمرو سرزمینی ایران شوند. به‌نظر می‌رسد که باید مجلس شورای اسلامی اقدام به اندراج ماده‌ای در لایحه جدید همکاری‌های قضایی بین‌المللی ایران در مبارزه با فساد تحت عنوان استرداد غیرمستقیم دارایی‌ها اقدام کند.

منابع

۱. فارسی

۱. جلالی، محمود؛ قاسمی، وحید (۱۳۹۴). قلمرو انطباق رویکرد قانونگذار ایران با مقررات متحدالشکل مقابله با فساد در کنوانسیون مریدا. فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، ۴۵(۳)، ۳۸۱-۴۰۳.
۲. حسینی، سیده ام البنین؛ عیسایی تفرشی، محمد (۱۳۹۷). بازتعریف مفهوم استرداد دارایی‌های نامشروع در نظام

- حقوقی انگلستان و ایران. فصلنامه پژوهش‌های حقوق تطبیقی، ۲۲(۴)، ۲۹-۶۳.
۳. دستور، علی؛ مهدوی ثابت، محمدعلی؛ آشوری، محمدعلی؛ رحمدل، منصور (۱۳۹۹). بررسی تطبیقی سازوکارهای انتظامی استرداد دارایی‌های ناشی از جرائم مرتبط با مواد مخدر در سیاست جنایی بین‌المللی و سیاست جنایی ایران با تأکید بر دستاوردها برای ناجا. فصلنامه پژوهش‌های دانش/انتظامی، ۲۲(۴)، ۹۳-۱۱۴.
۴. ملاکریمی، امید؛ امیری، صالح (۱۴۰۰). چالش‌های جمهوری اسلامی ایران در جرم‌انگاری عنوان دارا شدن نامشروع مندرج در کنوانسیون مبارزه با فساد سازمان ملل متحد. فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، ۵۱(۴)، ۱۳۹۵-۱۴۱۶.
۵. نظری‌نژاد، محمدرضا؛ اسفندیاری‌فر، خشایار (۱۳۹۵). بررسی تطبیقی کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با فساد مالی و قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد. پژوهشنامه حقوق کیفری، ۷(۱)، ۱۳-۲۱۵.
۶. نواده توپچی، حسین (۱۳۸۹). چالش‌های فراروی اجرای کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد در کشور. فصلنامه راهبرد، ۱۹(۵۷)، ۲۱۷-۲۴۳.

۲. انگلیسی

A) Books

1. Brun, J.; Sotiropoulou, A.; Gary, L.; Scott, C., & Stephenson, K. (2011). "Asset Recovery Handbook: A Guide for Practitioners", World Bank Publications (2011). *Asset Recovery Handbook: A Guide for Practitioners*. World Bank Publications
2. Cubbage, C. J., & Brooks, D. (2016). *Corporate Security in the Asia-Pacific Region: Crisis, Crime, Fraud, and Misconduct*. CRC Press.
3. Horder, J., & Alldridge, P. (2013). *Modern Bribery Law: Comparative Perspectives*. Cambridge University Press.
4. Hussain, Y. (2012). *Corruption Free India: Fight to Finish*. readworthy.
5. Ivory, R. (2014). *Corruption, Asset Recovery, and the Protection of Property in Public International Law*. Cambridge University Press.
6. OECD, Asian Development Bank (2010). *ADB/OECD Anti-Corruption Initiative for Asia and the Pacific Asset Recovery and Mutual Legal Assistance in Asia and the Pacific*. OECD Publishing.
7. Rewizorski, M. (2014). *From Washington to St. Petersburg: Development of the G20 as a New Centre of Global Governance*. Logos Verlag Berlin GmbH.
8. Walker, C., & King, C. (2014). *Dirty Assets: Emerging Issues in the Regulation of Criminal and Terrorist Assets*. Ashgate Publishing, Ltd.

B) Articles

9. Klose, Bernd H. (2009). Asset Tracing & Recovery: The FraudNet World Compendium, *Erich Schmidt Verlag GmbH & Co KG*

C) Documents

10. Conference of the States Parties to the United Nations Convention against Corruption

- (2021). Progress report on the implementation of the activities of the Open-ended Intergovernmental Working Group on Asset Recovery. CAC/COSP/WG.2/2021/2
11. International Monetary International Monetary Fund (2008). Liechtenstein: Detailed Assessment Report on Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism. *International Monetary Fund*.
12. World Bank (2011). Barriers to Asset Recovery: An Analysis of the Key Barriers and Recommendations for Action. *World Bank Publications*

